چۆنییەتیی نووسینی وتار و توێژینەوە
بە شێوازی ئاکادیمیک!

- بەشی چوارەم -

khatabs@hotmail.com
خەتاب سابیر

بەداخەوە نووسەرانی کورد ، بەشێکی بەرچاویان لە خوێندنەوەی رۆژنامەو بەیاننامەو چەند کتێبێکەوە(ئەویش زیاتر بەکوردیی) بوونەتە نووسەر و دەیان هەزار وتار و ستوونیان تا ئێستا نووسیوە جگە لەسەدان بەناو توێژینەوە ، بەبێ ئەوەی بۆ یەک ساتێکیش بە ئاوەزیاندا گوزەرابێت کەئایا بە هیچ پێوەرێکی ئاکادیمیی ئەو هەموو نووسینانە دەکرێ پێیان بگوترێ وتاری ئاکادیمیی یان توێژینەوەی ئاکادیمیی؟ .

سەرەڕای ئەوەی کۆمەڵێ کەڵەنووسەری باشمان هەیە، بەتایبەتیی لە شەستەکان و حەفتاکان و هەشتاکاندا زۆر کتێب و پرۆژەی سیاسیی و توێژینەوە و وتاری ئاکادیمیی باشیان نووسیوە، بەڵام بەڵاکە لە نەوەی نوێی نووسەراندایە ، بەتایبەت لەدوای راپەرینەوە. سەربارى پێشکەوتنی زانست و دنیای کۆمپیوتەرو تەکنەلۆژیای ئینتەرنێت ، کەچیی ئەوەندەی نووسەرانی فەل و حیزبیی و "دارِشتن" نووس پەیدا بوونە ، یەک لەسەر دەی ئەوە، نووسەرانی ئاکادیمیی و تواناداری لەبواری نووسینی هاوچەرخدا پەیدا نەبوونە.

ئەم بەشە دەست دەخاتە سەر فۆنۆلۆژیای زمانی کوردیی ، هەوڵدەدات هەندێ بنەمای فۆنۆلۆژیی بکات بە سەنگی مەحەک بۆ تاوتوێکردن و گفتوگۆ ، گرنگیی زمان و تواناشکاندنی نووسەر بەسەر زماندا لەکاتی نووسیندا هەڵبسەنگێنێت .

خوێندنەوەیەکی وردی کتێبی (The Sound Pattern Of English) ی نووام چۆمسکی و مۆریس هالی ، ئەو دنیا ئاڵۆز و پڕ لەفەنتازیاو سەیرەی زمان بەگشتیی و زمانی ئینگلیزیی بەتایبەتیی بەخوێنەر دەگەیەنێت کە تا چ ئەندازەیەک زمان و فۆنۆلۆژیای (فۆنۆلۆجی- Phonology) زمان گرنگیی و تایبەتمەندیی خۆی هەیە. ئەمە ناکاتە ئەوەی زمانی کوردیی لەبەر تەنکیی و بێ ستانداردیی ئەو رێسایانەی زمانی ئینگلیزیی نایگرێتەوە. بەڵکوو مەسەلەکە لەو شوێنەوە دەست پێ دەکات کە پسپۆرانی بواری زمان تا چەند دەتوانن گەشە بە ستانداردیی نوێی زمانی کوردیی بدەن! و کەی دەست بەمە دەکەن ؟ .

رووکاری ئەوستراکتۆرەی کە پێکهاتەکانی فۆنۆلۆژیی دیاری دەکەن سێ فاکتەریان لەپشتەوەیە، فاکتەرەکانیش ئەمانەن (Chomsky and Halle,1968,p.163).

1- ڕێساکانی شێوازیی (Syntactic Rules)
2- نوێنەرایەتیکردنی وشەکاریی (Lexical Representation)
3- ڕێساکانی دووبارە ڕێکخستنەوە (Readjustment Rules)

ئەو کتێبە لەساڵی 1968 دا نووسراوە، سەرەڕای گەشەی خێرای زمانی ئینگلیزیی لەهەموو ئاقارەکاندا، بەلام بۆ کەسێک گرنگیی بەزمان بدات ، دەڵێی تازە نووسراوە. ئەم باسە ئاو زۆر دەکێشێ، بەڵام بۆ ئەوەی لە کورتیی ببڕدرێتەوە، ئەم نووسینە لەدرێژەی ئەم بەشەدا و لەروانگەی ئەو کتێبەوە کە گرنگیی زۆر بە فۆنۆلۆژیکی زمان دەدات ،چەند نموونەیەک لە نووسینی هەندێ وشەی زمانی کوردیی و وشەی وەرگێڕدراوی زمانە بیانییەکان دەهێنێتەوەو جیاوازییەکانیان لە نێوان دەنگ و ڕەنگدا (مەبەست لەنووسینی وشەکەیە) بەرجەستە دەکات .

ناوی ئەمێریکا ، زۆربەی خەڵکی دنیا و بە ئەمێریکا خۆیشییەوە ئەم وشەیە بە درووستیی دەخوێننەوە ، بەلام عەرەب و ئەو نەتەوانەی کولتووری عەرەب زاڵە بەسەریاندا ، ئەمێریکا دەکەن بە ئەمریکا، یان ئامریکا ، لەباشترین حاڵەتدا هەندێ نووسەر بە ئەمەریکا دەینووسن . ئاخر ئەوە زۆر هەڵەیەکی باوە کە ئەمێریکا(America) بە ئەمریکا یان ئامریکا یاخوود ئەمەریکا بنووسرێت .

وردبوونەوە لە فۆنەتیکی هەردوو وشەی بارزانیی و تاڵەبانیی، یەکسەر کێشەی نووسین بۆ نووسەر دروست دەکات . گرفتی دوو (ی) لەکوێدا بەکار بهێنرێت یان نا ، زۆر کێشەیەکی باوە لەزمانی کوردییدا، بەلام فۆنۆلۆژیا زۆر بەئاسانی بە خوێنەر و نووسەر دەڵێ کامیان ڕاستن، فەرموو لەیەک کاتدا بڵێ (بارزانی ، بارزانیی) ، (تاڵەبانی، تاڵەبانیی)،(ژیری ، ژیریی) ،(نەزانی ، نەزانیی) . بەئاشکرا جیاوازییەکان دەردەکەون، کەچی بەداخەوە زۆرکەس ئەمانەی بەئاسانی بەسەردا تێپەڕدەبێت، لەهەمووی بەسۆتر ئەوەیە هێشتا هەندێ عەنتەری زمانزانی کوردییمان هەیە ئەو ناوانە بەیەک (ی) دەنووسن و خۆیشیان بە پسپۆرترین کەس دەزانن لەزمانی کوردییدا ..

کاتێک دەگوترێ چەوتی !، واتە بەکەسێک دەگوترێ چەوت ، ئەوکەسەش کەسی بەرامبەرە. بەواتایەکی تر ئەو کەسە چەوتە ، بەلام کاتێک دەگوترێ چەوتیی ، ئەمە لێرەدا ئاوەڵناوێکە باس لە چۆنییەتییەک دەکات کە چەوتییە . نموونەیەکی زۆر روونتر ، کەسێک ناوی "بارزان " ە، کاتێک پرسیاری لێ دەکرێ ئایا تۆ بارزانی؟ ، یان تۆ بارزانیت ؟بەیەک (ی) ، مەبەست ئەوەیە کە ئەو کەسە ناوی بارزانە یان نا. بەڵام کەسێک خەڵکی ناوچەی بارزان بێت و سەر بە عەشیرەتی بارزان بێت ، دەبێتە بارزانیی نەک بارزانی ، ئەم گرفتی دوو (ی) یە بە شێوازی گراماتیک و ڕێسای زمان کەمتر چارەسەر دەکرێت ، ئەوەندەی بە فۆنۆلۆژیای زمان چارەسەر دەکرێت.

ئەم گرفتانە بۆ وشەی (کوردی ، کوردیی) ، (عەرەبی ، عەرەبیی)،(هەولێری، هەولێریی) ، و سەدان وشەی تر هەر هەمان دۆخ دەیانگرێتەوە .بۆ نموونە کاتێ دەڵێی فلان کەس ئایا کوردی ،یان عەرەبی ؟ واتای ئەوەیە بەو کەسە دەگوترێ ئایا نەتەوەکەت کوردە، یان عەرەبە؟ . ئەمە لەزمانی

کوردییدا کورتدەکرێتەوە بە یەک وشە پێی دەگوترێ، کوردی یان عەرەبی ؟ ، بەلام کاتێک دەگوترێ (زمانی کوردیی زمانێکی بەشبەشکراوە)،ناکرێ بە هەڵە بنووسرێ (زمانی <u>کوردی</u> زمانێکی بەشبەشکراوە) . کاتێ دەگوترێ (زمانی عەرەبیی زمانێکی پانوپۆڕە لەرەوانبێژییدا) . ناکرێ بەهەڵە ئەم تێرمە فۆنۆلۆژییەی زمان بگۆڕدرێت و بکرێت بە (زمانی عەرەبی زمانێکی پانوپۆڕە لەرەوانبێژییدا) . ئەم پۆلێنکردنە بە یارمەتی فۆنۆلۆژیا زۆر بە ئاسانی لە (یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان) دا دەردەکەوێت، تا ئێستاش لەزۆر بۆنەدا بە مانشێتی گەورە هەندێ نەخوێندەواری ناو یەکێتیی بە هەڵە (یەکێتی نیشتمانی کوردستان) دەنووسن . ئەمە جگە لە گرفتی یەکێتیی و یەکییەتیی لە چۆنییەتی نووسینی وشەکەدا لەناو نووسینی سیاسیی کوردییدا !.

هەندێ وشە لە زمانە بیانییەکانەوە وەرگیردراون. بۆ نموونە ستراکتۆر، ئایدۆلۆژیا، ئەنتەرناسیۆنالیزم ، تەکنەلۆژیا ، ناسیۆنالیزم، ستراتیژ، ...هتد، ئەم وشانە کەم تا زۆر لەزمانی کوردییدا جێکەوت بوونە . ئەم وشانە چ لەژێر گورووژمی زمانی فارسییدا جێکەوت بووبێتن ، یان بەهۆی بەهێزیی باکگراوندی زمانی فڕانسیی لەسەر کولتوور و شارستانییەت و سیاسەت و ڕۆشنبیریی لە چەند سەدەی ڕابردوودا ، پێویست ناکات ئێستا ستراتیژیی بە ستراتیجیی (Strategy) بنووسرێتەوە . هەرچەندە ستراتیجییەکە زمانی ئینگلیزییە و زمانی ئینگلیزییش هەموو کون و قوژبنێکی ئاخنیوە.

بەلام درووستترە ئیمپیریالیزم لەبری ئەمپریالیزم بنووسرێ (لای کەم لە خوێندنەوەی وشەکەوە بەزمانی ئینگلیزیی زۆر نزیکترە (Imperialism) . هەروەها ئینتەرنێت (یان ئینتەنێت – Internet) لەبری ئەنتەرنێت بنووسرێ .هەر لەم ڕوانگەیەوە کاتێ هەندێ نووسەر فاکتەر (Factor) بە فاکتۆر دەنووسن، سەر لەخوێنەر دەشێوێنن . ئەم جۆرە نووسەرانە پێیان وایە فاکتەر (تەنانەت ئاڕەکەش لە ئینگلیزییدا ناخوێندرێتەوە) لەبەر ئەوەی پیتی ئۆ لە نێوان (تی) و (ئار) دایە ، دەچن فاکتەر (فاکتە) بە فاکتۆر دەنووسن . ئەمە وەک ئەوە وایە، مەندەی (Monday) بە مۆندەی بنووسرێت .

ئەم باسە درێژەی هەیە....

بەشی داهاتوو : خاڵبەندیی و پلەیجەریزم لەنووسیندا دەدرێتە بەر باس و لێوردبوونەوە.

Chomsky, N and Halle M (eds) 1968. *The Sound Pattern Of English*, Harper and Row, New York, Evanston, and London.